

בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי מעבר לעתיד

המלצות של ועדת הבדיקה הבינלאומית
בנושא בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי

בחסות:

האוניברסיטה העברית בירושלים
משרד החינוך, התרבות והספורט
יד הנדיב

פרופ' מיכאל פלדמן, יושב-ראש
ד"ר ג'יימס בילינגטון
פרופ' ד"ר גונתר פליג
פרופ' דוד שולמן
מר דייוויד וייסי

מזכיר הוועדה: מר שמואל מוס

סיוון, תשנ"ח
יוני, 1998

תוכן העניינים

4	הצהרת כוונות
6	סיכום המלצות
10	מנדט
11	הנהלה מעמד משפטי מועצת מנהלים
12	הקציבים שנתיים
12	מדיניות רכש
13	תשתית ושירותים לקורא
15	תפקיד מול ספריות אחרות בישראל
16	טכנולוגיית מידע ואמצעים אלקטרוניים הביבליוגרפיה הלאומית קיטלוג פרסומים עתידיים הסבה רטרוספקטיבית של רשומות קטלוגיות קטלוג מרכזי סיפרות (דיגיטציה)
19	ניהול תכנית אסטרטגית ניהול פנימי - מבנה פרופיל של מנהל
20	משאבי אנוש
21	שימור ושיחזור
23	מוזיאון הספר היהודי ותערוכות כלליות
23	קידום והתרחבות
24	מסקנות
26	נספח א': כתב מינוי ותחומי פעילות
29	נספח ב': רשימת פגישות שהוועדה קיימה

הצהרת כוונות

"בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי" ("הספרייה הלאומית"), כספרייה הנמנית עם החשובות והבולטות בספריות העם היהודי, מגלם את מורשתו ותולדותיו של העם הזה לדורותיו, הן כמנוחים של הישגים בתרבות היהודית כשלעצמה והן בהקשר של הציוויליזציה האנושית. ככזה הוא נכס לאומי יקר ואוצר תרבותי ייחודי, שיש להגן עליו, לטפחו ולפתחו כאחד הביטויים העיקריים של ראייתה של ישראל את עצמה ביחס לעולם. תפקידה של "הספרייה הלאומית" הוא לשמר את הביטויים הרוחניים, האינטלקטואליים, האמנותיים והמוסריים של התרבות היהודית במרוצת ההיסטוריה, ובתוך כך לייצג באספיה ובמגמתה העיקרית את פתיחותה של הציוויליזציה היהודית אל זרמים הומניסטיים רחבים של העבר וההווה.

הספרייה היא אחד הגנוזים העשירים ביותר בעולם של היודאיקה, במובן הרחב מאוד של המושג. תפקידה הוא לא רק ללקט את האוצרות האלה ולשמור עליהם, אלא גם להעמידם לרשות הדורות הבאים יחד עם ידע בהקשרים התרבותיים שבהם הם נוצרו. לספרייה יש לפיכך תכלית דינמית ויצירתית, והיא לסייע בהנהגתן של צורות לימוד חדשות, לטפח יצירתיות תרבותית באמצעות מחקר בתחומים רבים של מדעי הרוח ובהפצת ידע בדרכים מרתקות ומקוריות.

מקורותיה והתפתחותה של הספרייה משקפים את בגרותה המוקדמת וחזונה של החברה שלנו ומחויבותה למשימות התרבותיות המתמשכות של איסוף המורשת הפזורה וטיפוח צורות חדשות של מחשבה ודמיון יצירתיים כהמשך לניסיון העשיר והחשוב של העבר. כספריית המחקר העיקרית בתחום מדעי הרוח במדינת ישראל, הקשורה לעולם ההשכלה באוניברסיטה העברית ולמוסדות אחרים להשכלה גבוהה, וכספרייה הלאומית של המדינה, הראשונה בין כל ספריות ישראל, חייבת הספרייה הלאומית למזג, לעצב ולטפח את תרבות הספר.

בשנים האחרונות חלה ירידה בתפקודה של הספרייה. תקציבי רכישה הצטמקו במידה מסוכנת קיצוצים נרחבים שנעשו בכוח האדם נתנו את אותותיהם בקיטלוג, בשימור ובתחומים אחרים. מעט מדי נעשה לניצול ההתפתחות בטכנולוגיית המידע. שירותים לציבור קוצצו.

ניהולה של הספרייה רופף ואינו עומד באתגרים. מגבלות תקציביות חמורות חרפו עוד יותר את ההתנגשות בין התפקידים היהודיים והאוניברסיטאיים של הספרייה, גם בעת שהיא נכשלה בתפקידה כספרייה לאומית יעילה. מקומה של הספרייה כספרייה אוניברסיטאית אינו רק פוגציה של הקשר שלה עם האוניברסיטה העברית – הוא גם מבטא את מעמדה כספרייה הטובה ביותר בארץ בתחום מדעי הרוח. הצורך לטפח ולהרחיב אוספים בתחומים שמחוץ ליודאיקה נשאר ללא מענה. וכן אי-אפשר לומר שהספרייה עומדת במשימות המוטלות עליה בחיי התרבות של הקהילה.

בנסיבות אלה התבקשה הוועדה, בפנייה משר החינוך, נשיא האוניברסיטה העברית ויושב-ראש יד הנדיב, לבדוק את המתרחש ב"בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי" ולמסור את המלצותיה. נוסח הבקשה הזאת ותחומי הפעילות מופיעים בנספח א' לדו"ח הזה. הוועדה התכנסה בישוראל במאוס 1997, ואחד כך שוב באוגוסט 1997. רשימת האישים שהוועדה נפגשה אתם מופיעה בנספח ב'.

ההמלצות שלהלן נוסחו בידי הוועדה אחרי מחשבה מעמיקה על המשימה ההיסטורית של הספרייה, המנדט רב-הפנים שיש לה, קשייה הנוכחיים והפוטנציאל הגלום בה. המלצות אלה מבטאות את ראייתה של הוועדה את תפקידיו הפוטנציאליים של "בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי" במאה העשרים-

ואחת. תפקידים אלה הם: לשלב טכנולוגיות מידע חדישות, להיות מאגר לאוצרות הספרות של העם היהודי, לשמור על המשכיות התרבות היהודית והישואלית, להנהיג את הספריות הישראליות והיהודיות, ולהיות הספרייה המרכזית של האוניברסיטה העברית, מדינת ישראל והעם היהודי. "הספרייה הלאומית" אינה יכולה להמשיך להתנהל כפי שהיא מתנהלת כעת. ההבטחה שיש בתפקידה הפוטנציאליים של "הספרייה הלאומית" במאה העשרים-ואחת עומדת בניגוד גמור לירידתה הנוכחית. במקום לתפור את המלצותינו לפי מידותיהם הצרות מדי של התקציבים העומדים בעת לרשותה של הספרייה, החלטנו להמליץ על פעילויות ספרייה שהולמות מדינה מודרנית וספרייה לאומית יוקרתית. בלי מחויבות ליישר את ההדורים, לא יהיה עוד ביכולתו של המשאב האדיר הזה לשרת את צרכיה של קהילת המלומדים, ומדינת ישראל תמצא את עצמה עם ספרייה לאומית שהיא בבהינות כלי ריק מתוכן.

סיכום המלצות

מנדט

הוועדה ממליצה ש"הספרייה-הלאומית" תהיה:

- הספרייה הלאומית של העם היהודי אחראית לאסוף את האוצרות הספרותיים של העם היהודי, ולשמור על המשכיות התרבות היהודית והישראלית;
- הספרייה הלאומית של מדינת ישראל;
- ספריית המחקר המרכזית בתחום מדעי הרוח של האוניברסיטה העברית וספרייה חשובה למדעי הרוח שעומדת לרשותם של מלומדים ישראלים.

בכל אחד מהתחומים האלה קיימת רמה מינימלית שמתחיתה אין להרשות לספרייה לרדת.

הנהלה

מעמד משפטי

הוועדה ממליצה שהכנסת תחוקק חוק שיקנה ל"בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי" מעמד של מוסד לאומי שאחראי למילוי צרכים לאומיים חשובים.

מועצת מנהלים

הוועדה ממליצה על כינונה של "מועצת מנהלים", שתהיה לה אחריות מלאה של נאמן לספרייה בכל הנוגע לכספים, מדיניות וביצוע בפועל. המועצה תמנה את מנהל הספרייה, שיהיה כפוף לה, ותאשר את התקציב השנתי.

המועצה תהיה מורכבת משלושה פרופסורים מהאוניברסיטה העברית, לרבות, בתוקף תפקידו, הרקטור של האוניברסיטה העברית, שלושה פרופסורים מאוניברסיטאות בישראל, חבר אחד באקדמיה הישראלית למדעים, ספרן בכיר אחד מספרייה אוניברסיטאית בישראל שאינה האוניברסיטה העברית, מלומד בולט אחד בתחום היודאיקה או ספרן בכיר מחוץ לארץ, מוציא-לאור אחד וכן שלושה חברים משורות הציבור הרחב.

את חברי המועצה ימנו במשותף נשיא האוניברסיטה העברית, שר החינוך ונשיא האקדמיה הישראלית למדעים. חברי המועצה יכהנו תקופות כהונה שוות, אבל בתחילה בחפיפה ממושכת אך לא מלאה.

המועצה תבחר את יושב-הראש ואת סגן יושב-הראש שלה.

תקציבים שנתיים

הוועדה רואה ב"ספרייה הלאומית" גוף שפועל בתנאים של מחסור חמור במימון, ועל כן ממליצה, שהממשלה תכיר במפורש באותם חלקים של תקציב הספרייה הנוגעים לפעילויותיה בספרייה הלאומית של ישראל וכספרייה של העם היהודי, ותקבל את האחריות להם. על בסיס זה, כהערכה ראשונית, תספק הממשלה ישירות כ-75% מהתקציב השנתי של הספרייה, ואילו האוניברסיטה תהיה אחראית לאספקת 25% מהתקציב השנתי של הספרייה.

מדיניות רכש

הוועדה מצאה שמדיניות הרכש ורמתו הן במצב מדאיג וטעון תיקון. המנהל ימסור לאישור המועצה הצעה בכתב למדיניות רכש. הצעה זו תכלול פירוט ברור של דרישות הרכש וגם תיאור התחומים שיש להרחיב או לצמצם, בהתאם להגדלה או לצמצום בתקציב השנתי.

על רכישות תדון המועצה לאור התקציב השנתי, ומדיניות הרכש תהיה כפופה לבדיקה מחדש של המועצה, שתיעשה כל חמש שנים לכל היותר.

תשתית ושירותים לקורא

הוועדה ממליצה על הקמת בניין חדש לספרייה בסמוך לבניין "ליידי דייוויס" הקיים, ושבניין "ליידי דייוויס" ישופץ ביסודיות.

הוועדה ממליצה להרחיב את אולמות הקריאה הנוכחיים, כדי שיהיה אפשר להחזיק כ-20% מאוספי הספרייה על מדפים פתוחים, ולהקים אולם קריאה של מולטי-מדיה. הוועדה ממליצה שהספרייה תאמץ מדיניות של אי-השאלה, ותשמור את אוספיה במתקן שלה.

תפקיד מול ספריות אחרות בישראל

הוועדה ממליצה שהספרייה תיטול לעצמה את תפקיד המנהיגה מול ספריות אחרות בישראל.

טכנולוגיית מידע ואמצעים אלקטרוניים

הביבליוגרפיה הלאומית

הוועדה ממליצה שהביבליוגרפיה הלאומית, לרבות פרסומים עתידיים, תפורסם במועד הולם ותהיה נגישה בפורמאט אלקטרוני וכן גם בדפוס.

קיטלוג פרסומים עתידיים

הוועדה ממליצה להנהיג שירות יעיל של קטלוגים של פרסומים עתידיים, כך שהוא יכול את כל המוציאים-לאור, לפחות את אלה הרלוואנטיים לספריות אקדמיות, וכן למזג את בסיס הנתונים של קטלוגי הפרסומים העתידיים עם "הרשימה המאוחדת של מונוגרפיות" ולדאוג שתהיה לו נגישות אוניברסלית.

הסבה רטרוספקטיבית של רשומות קטלוגיות

הוועדה ממליצה שהספרייה תיגש מיד להסבה רטרוספקטיבית של כרטסת הקטלוג לפורמט אלקטרוני, ושלתכלית זה יוקצה תקציב מיוחד.

קטלוג מרכזי

הוועדה ממליצה שהספרייה תיטול לעצמה את תפקיד המנהיגה בכינון תקנים של קיטלוג, בייחוד של רשומות הכלולות בקטלוגים המאוחדים, ושהספרייה תגבש תכנית לקיטלוג המשותף של היחידקה.

סיפרות (דיגיטיזציה)

הוועדה ממליצה שהספרייה תפתח תכנית מקיפה לסיפרות יסודות מפתח במורשת התרבות היהודית, ותדאג להפצתה האלקטרונית.

ניהול

תכנית אסטרטגית

הוועדה ממליצה שהמנהל יתבקש לגבש תכנית אסטרטגית ארוכת-טווח לספרייה. את התכנית הזאת תבחן מועצת המנהלים החדשה כעניין שעומד בעדיפות ראשונה במעלה.

ניהול פנימי – מבנה

הוועדה ממליצה שהמנהל ימנה שני סגנים, אחד שיישא באחריות העיקרית להיבטים הלאומיים של הספרייה, לרבות טכנולוגיית מידע ואמצעים אלקטרוניים בעלי משמעות כלל-ישראלית, ואחד שיישא באחריות העיקרית להיבטים האוניברסיטאיים של הספרייה, לרבות ניהולן של ספריות האוניברסיטה העברית.

הוועדה ממליצה להקים ועדה אקדמית מייעצת, שתיעץ למנהל בכל הנוגע למדיניות הרכש של הספרייה.

יש להקים ועדת ביצוע, שתהיה מורכבת מראשי המחלקות העיקריות של הספרייה. המנהל יעמוד בראש הוועדה הזאת וכנס אותה במועדים קבועים ותכופים. גוף זה ייעץ למנהל בכל הנושאים הנוגעים לפעולות המבצעיות המקצועיות של הספרייה.

הוועדה ממליצה לארגן את המחלקות בספרייה ביתר תבונה, ובתוך כך אולי לאחד מחלקות שיש להן תפקידים תואמים. הקמת מחלקה חדשה של טכנולוגיית מידע היא הכרחית, אם הספרייה אמורה להתקדם אל מעבר לכלים המיושנים שמשמשים אותה כעת.

פרופיל של מנהל

הוועדה ממליצה שהמנהל יבחר מבין המועמדים בעלי הכישורים הטובים ביותר, ושהוא ייחד את כל זמנו לתפקיד שהוא ממלא בספרייה. התיפוש אחרי המנהל אינו חייב להיות מוגבל לחוגי הפרופסורה. הוועדה ממליצה שהמנהל יכהן במשך תקופה של חמש שנים.

משאבי אנוש

הוועדה ממליצה שמדיניות כוח-אדם, לרבות נושאים שנוגעים להעסקת עובדים, קידום ותשלומי פיזיויים, תיבדק ולא תהיה עוד קשורה לתקנות האוניברסיטה העברית. הוועדה ממליצה להרחיב במידה ניכרת את העסקתם של בוגרים מצטיינים של בית-הספר לספרנות של האוניברסיטה העברית ושל תכניות לימוד מתאימות אחרות. הוועדה ממליצה ליישם מיידית שיטה של חניכות אצל המומחים שעתידיים לפרוש בקרוב לגימלאות.

שימור ושיחזור

הוועדה ממליצה להגדיל מיידית ומשמעותית את התקציב לשימור אוספי הספרייה ולשיחזורם. בן ממליצה הוועדה לערוך בהקדם האפשרי בירור מקיף שיאפשר לכמת את צרכיה של הספרייה בתחום זה ולקבוע את סדר העדיפות של הטיפול בהם.

מוזיאון הספר היהודי ותערוכות כלליות

בראותה את הספרייה כשומר התרבות היהודית, ממליצה הוועדה להקים במסגרת הספרייה מוזיאון של הספר היהודי, ולהרחיב את התערוכות והתצוגות שבספרייה ואת תכניות התרבות והחינוך הנערכות בה.

קידום והתרחבות

הוועדה ממליצה לפתח מערכת משופרת של יחסי ציבור לספרייה הלאומית.

מנדט

הוועדה ממליצה שהספרייה תהיה:

- הספרייה הלאומית של העם היהודי אחראית לאסוף את האוצרות הספרותיים של העם היהודי, ולשמור על המשכיות התרבות היהודית והישראלית;
- הספרייה הלאומית של מדינת ישראל;
- ספריית המחקר המרכזית בתחום מדעי הרוח של האוניברסיטה העברית וספרייה חשובה למדעי הרוח שעומדת לרשותם של מלומדים ישראלים.

בכל אחד מהתחומים האלה קיימת רמה מינימלית שמתחתיה אין להדשות לספרייה לרדת.

כספרייה לאומית של העם היהודי, חייבת הספרייה להיות אחראית לנושאים הבאים:

- איסוף כל החומר ביודאיקה והבראיקה, בכל אשר יראה אור;
- הצגת אוצרות מורשת התרבות היהודית והישראלית שנמצאים בדשותה, ושימוש כמוקד להנחלת המורשה הזאת;
- פרסום האינדקס של מאמרים בלימודי יהדות (RAMBI – Index to Articles in Jewish Studies) שיש להרחיבו ולהפיצו ברבים;
- שימורם ושיחזורם של אוספיה המיוחדים.

כספרייה לאומית של מדינת ישראל, חייבת הספרייה להיות אחראית לנושאים הבאים:

- איסוף כל החומר הרואה אור בישראל, בלי קשר לפודמאט או לנושא;
 - תיחזוק הארכיונים של חומר בעל חשיבות לאומית;
 - הנהגת הספריות בישראל, לרבות שיפורה וקידומה של הביבליוגרפיה הלאומית, שירות הקיטלוג של פרסומים עתידיים וקטלוגים מאוחדים, ותיאום מדיניות רכש של פריטים משניים.
- כספרייה חשובה ביותר בתחום מדעי הרוח בישראל, וכספרייה המרכזית של האוניברסיטה העברית, חייבת "הספרייה הלאומית" להיות אחראית לנושאים הבאים:
- איסוף חומר כללי במדעי הרוח, תוך התמחות מיוחדת בלימודי האיסלאם, המזרח-התיכון, אסיה ואפריקה;
 - תיאום המערכת הספרייתית של האוניברסיטה העברית.

הנהלה

מעמד משפטי

הוועדה ממליצה שהכנסת תחוקק חוק שיקנה ל"בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי" מעמד של מוסד לאומי שאחראי למילוי צרכים לאומיים חשובים.

"הספרייה הלאומית" סובלת מה"אי-רשמיות" של מעמדה הנוכחי. הרושם המקובל הוא שישוראל מקיימת ספרייה לאומית ראויה לשמה. למרות זאת, המימון שהספרייה מקבלת מהממשלה ניתן לה אך ורק במסגרת התמיכה במוסדות להשכלה גבוהה. כדי ש"הספרייה הלאומית" תוכל למלא את התפקידים הלאומיים המוטלים עליה – מול העם היהודי ומדינת ישראל – יש להעניק לה תמיכה כספית מתאימה. "הספרייה הלאומית" היא מוסד לאומי, ויש להכיר בה ככזאת באמצעות חקיקה שתקבע את מעמדה של הספרייה ואת חובתה של ממשלת ישראל לקבל על עצמה אחריות למימון המשימות הלאומיות של הספרייה (ראה למטה, תקציבים שנתיים).

מועצת מנהלים

הוועדה ממליצה על כינונה של "מועצת מנהלים", שתהיה לה אחריות מלאה של נאמן לספרייה בכל הנוגע לכספים, מדיניות וביצוע בפועל. המועצה תמנה את מנהל הספרייה, שיהיה כפוף לה, ותאשר את התקציב השנתי.

המועצה תהיה מורכבת משלושה פרופסורים מהאוניברסיטה העברית, לרבות, בתוקף תפקידו, הרקטור של האוניברסיטה העברית, שלושה פרופסורים מאוניברסיטאות בישראל, חבר אחד באקדמיה הישראלית למדעים, ספרן בכיר אחד מספרייה אוניברסיטאית בישראל שאינה האוניברסיטה העברית, מלומד בולט אחד בתחום היחידאיקה או ספרן בכיר מחוץ לארץ, מוציא-לאור אחד וכן שלושה חברים משורות הציבור הרחב.

את חברי המועצה ימנו במשותף נשיא האוניברסיטה העברית, שד החינוך ונשיא האקדמיה הישראלית למדעים. חברי המועצה יכהנו קדנציות שוות, אך בתחילה בחפיפה ממושכת ולא מלאה. המועצה תבחר את יושב-הראש ואת סגן יושב-הראש שלה.

הקמתה של מועצת מנהלים עצמאית, שתהיה לה שליטה וסמכות מלאה על הספרייה, היא המפתח להחייאתה של "הספרייה הלאומית". גוף כזה יאפשר קיום מתמשך בטווח ארוך של מדיניות הרכש של הספרייה (ראה למטה, מדיניות רכש), ישמש מקור חיוני של הנחייה ותמיכה למנהל, וירחיב במידה רבה מאוד את הפעילות היומיומית.

חשוב להבטיח את האוטונומיה של הספרייה, הן ביחס לממשלה והן ביחס לאוניברסיטה, שבה היא ממוקמת פיזית. במונחים רשמיים פירוש הדבר הוא שהספרייה ממוקמת במתקן האוניברסיטה העברית אבל אינה שייכת לה, וש"מעמדה האקס-טריטוריאלי" חייב לקבל ביטוי בהרכב הגוף השולט בה. אנו סבורים כי ההרכב המומלץ של "מועצת המנהלים" יכול להבטיח לאוניברסיטה העברית שדעתה בהחלטות הספרייה תמשיך להישמע, ובה בשעה לאפשר לספרייה לתפקד כמוסד לאומי במלוא מובן המלה.

תקציבים שנתיים

הוועדה רואה ב"ספרייה הלאומית" גוף שפועל בתנאים של מחסור חמור במימון, ועל כן ממליצה, שהממשלה תכיר במפורש באותם חלקים של תקציב הספרייה הנוגעים לפעילויותיה כספרייה הלאומית של ישראל וכספרייה של העם היהודי, ותקבל את האחריות להם. על בסיס זה, כהערכה ראשונית, תספק הממשלה ישירות כ-75% מהתקציב השנתי של הספרייה, ואילו האוניברסיטה תהיה אחראית לאספקת 25% מהתקציב השנתי של הספרייה.

"הספרייה הלאומית" היא משאב לאומי. האחריות העיקרית למימונה מוטלת על הממשלה. מי שמצפה שאת ביצוע משימות הספרייה החורגות מתפקידה כספרייה המרכזית למדעי הרוח של האוניברסיטה העברית, תממן האוניברסיטה ממקורות שעומדים לרשותה, דן אותן להתפרקות מתוך רשלנות.

האוניברסיטה העברית הגישה בעבר לוועדה לתיכנון ותיקצוב של "המועצה להשכלה גבוהה" אומדן של עלות תפקידיה הלאומיים של הספרייה. יש לגבש נוסחה מוסכמת להגדרת תפקידיה הלאומיים (בשירות מדינת ישראל והעם היהודי) של הספרייה, כנבדל מתפקידיה האוניברסיטאיים, ולנסח את אחריות המימון של הממשלה מצד אחד ושל האוניברסיטה מהצד האחר. רואי-חשבון יועסקו לסייע במשימה זו לפי הצורך.

מדיניות רכש

הוועדה מצאה שמדיניות הרכש ורמתו הן כמצב מדאיג וטעון תיקון. המנהל ימסור לאישור המועצה הצעה בכתב למדיניות רכש. הצעה זו תכלול פירוט ברור של דרישות הרכש וגם תיאור התחומים שיש להרחיב או לצמצם, בהתאם להגדלה או לצמצום בתקציב השנתי.

על רכישות תדון המועצה לאור התקציב השנתי, ומדיניות הרכש תהיה כפופה לבדיקה מחדש של המועצה, שתיעשה כל חמש שנים לכל היותר.

הוועדה מצאה שבארבעה תחומי רכש יש צורך מיוחד בנקיטת פעולה מיידית:

- חזק מסירת עותקי חובה טעון הרחבה, כדי שיחול גם על חומרים אלקטרוניים וכאלה שאינם דברי דפוס;
- יש להגביר את המאמצים להרחיב את האוספים של לימודי האיסלאם, המזרח-התיכון, אסיה ואפריקה;
- כתבי עת בתחומים אלה ובתחומים אחרים במדעי הרוח, שרבים מהם החלו להופיע בשנים האחרונות, חסרים, ויש להוסיפם כדחיפות לאוספי הספרייה;
- רכישות במדעי הרוח הכלליים טעונות הרחבה.

יש להמשיך במאמצים לרכוש בחוץ-לארץ פרסומים עכשוויים של מלומדים יהודים ושל מלומדים שמפרסמים חיבורים בפילוסופיה, היסטוריה ותרבות יהודית. בניגוד למדיניותה של הספרייה בשנים האחרונות, סבורה הוועדה כי כדי להרכיב אוסף שלם של יודאיקה יש לכלול בו אוסף של מקורות על הרקע התרבותי שבו נפרשה ההיסטוריה היהודית לפרקיה. יש להימנע מהמצב הנוכחי, שבו כדרך של שגרה, חייבים לבחור בין איסוף חיבורים הנוגעים ליהודים ויודאיקה לבין רכישת טקסטים חשובים ומקורות משניים שנוגעים לציוויליזציות אחרות, שאילמלא כן לא היו עומדים כלל לרשות הקוראים בספריות ישראליות.

תשתית ושירותים לקורא

הוועדה ממליצה על הקמת בניין חדש לספרייה בסמוך לבניין "לידי דיוויס" הקיים, ושבונין "לידי דיוויס" יושפץ ביסודיות.

הוועדה ממליצה להרחיב את אולמות הקריאה הנוכחיים, כדי שיהיה אפשר להחזיק כ- 20% מאוספי הספרייה על מדפים פתוחים, ולהקים אולם קריאה של מולטי-מדיה. הוועדה ממליצה שהספרייה תאמץ מדיניות של אי-השאלה, ותשמור את אוספיה במתקן שלה.

בניין "לידי דיוויס", שבו משוכנת כיום "הספרייה הלאומית", נחנך בשנת 1960. על פי התכנית הוא נועד לענות על צרכיה הצפויים של הספרייה במשך עשרים שנה. אולמות האיחסון והקריאה תוכננו להחזיק כשני מיליון כרכים. כיום מכילים אוספי הספרייה יותר משלושה מיליון כרכים ועשרות אלפי פריטים אחרים (כגון, מיקרופורמים).

הספרייה נאלצה להעביר חלק נכבד מהאוספים למתקני איחסון שמחוץ לבניין "לידי דיוויס". אף לא אחד ממתקני האיחסון שבאתרים המרוחקים הללו מיועד לאיחסון ספרים; אין בהם מיוזג אוויר, ואפילו לא אוורור. כשליש מהאוספים מאוחסן בתנאים בלתי-הולמים. איחסון בלתי-הולם גורם נזק חסר תקנה לחלקים אלה של אוספי הספרייה.

כמה מהמערכות המכניות הפועלות בבניין טעונות החלפה או תיקון. אלה כוללות מערכות בקרה של טמפרטורה ולחות, מערכות העברה של ספרים (מעליות, מסועים וכדומה), מעליות נוסעים, מערכות חשמל וצנרת. חללי הספרייה נופלים במידה מדאיגה משיעורם האופטימלי, זאת במונחים של גודל ושל איכות כאחד. דבר זה על כל החללים: על אולמות הקריאה, האיחסון והשיחזור, ועל חדרי הקליטה של רכישות חדשות והתיחזוק של ספרים ישנים.

אנו סבורים כי הספרייה צריכה להיות מקום נאה לעיון, ידידותי ושוקק חיים, ושעליה לקדם, כחלק ממשמתה העיקרית, את הפוטנציאל של יצירתיות תרבותית. יש לשנות את תדמיתה הנוכחית, השמרנית למדי, של הספרייה, ולהציגה כגוף פתוח ודינמי שחושף את עצמו לציבור.

לצורך זה חשוב להחזיק חלק גדול מהאוספים על מדפים פתוחים ובאופן זה להעמידו לרשות הציבור. אנו יכולים לדמיין לעצמנו חלל (בכמה מפלסים) שבו יוכלו הקוראים לשוטט בין מדפים פתוחים, ובתוך כך ליהנות מהיתרונות העצומים שיש בגילוי תגליות נעימות באקראי וגם מהאפשרות התמידית לגלות דברים חדשים. חלל כזה צריך להיות מקום נעים, תנבותי ומזמין, עם מתקני צילום

מסמכים זמינים וקלים לשימוש, עמדות מחשב בכמות מספקת, שולחנות ומדורי עיון לעבודה וקריאה נוחה, וחללים פתוחים שיאפשרו גם לקוראים וגם לספרים לנשום.

לפתיחה כזאת של חלק נכבד מהאוסף לציבור לא אמורה להיות השפעה שלילית על אולמות הקריאה הנוכחיים, שהם נכסים שלא יסולאו בפז (גם אם הם דחוסים וחסרים מקום). לשם החזקת חלק נכבד של האוסף על מדפים פתוחים יידרש עיצוב פנים יצירתי. במובן זה ניתנת לספרייה ההזדמנות למלא תפקיד מוביל וחדשני בקרב ספריות העולם.

לנוכח העובדה שהספרייה נעשית נגישה יותר מבחינה אלקטרונית, אנו צופים התעניינות רבה יותר בספרייה. השימוש ההולך ונפוץ באינטרנט, שמדחיק את ההיכרות עם הספרייה ואוספיה, במקום לצמצם את מספר המבקרים בה, יגביד לדעתנו את רצונם של מלומדים ואחרים לעיין באוספים האלה בעצמם. כמו כן יש להרחיב את השירותים הניתנים למשתמשים במקום. במסגרת זו יש להרחיב את אולמות הקריאה בשיעור של פי-שניים או שלושה.

במקביל להרחבת אולמות הקריאה יש לשפץ ולחדש את האביזרים שבהם, לרבות רהיטים חדשים, וגם להשלים את הציווד האלקטרוני במידה שתאפשר להגדיל באופן דרמטי את מספר מסופי המחשב, את הגישה לבסיסי נתונים ואת השימוש במחשבים נישאים בספרייה. אולמות הקריאה צריכים להיות מעוצבים כך שתעמוד בהם תחושה של אינטימיות עם ספרים, האופיינית לאולמות קריאה עכשוויים, כך יהוו סביבת עבודה נעימה ומעוררת השואה. בעיצוב מחדש של שלושת אולמות הקריאה הראשיים הנוכחיים – יודאיקה, לימודי המזרח ומדעי הרוח הכלליים – ובהקמת אולם קריאה מודרני של מולטי-מדיה, יש להתחשב בדעותיהם של המשתמשים בספרייה. יש לשלב כתבי-עת באולמות הקריאה תוך ניצול טכנולוגיות חדשות.

יש צורך דחוף שהספרייה תפעיל את מנהיגותה ותתחיל לאסוף, לשמר ולתעד את תולדות הישגיה של ישראל בתחום הצילום, הקולנוע, המוסיקה והאמנות, ולהקים את המתקנים הדרושים לחקר פעיל של החומרים האלה. לתכלית זו עשויה להידרש הקמתו של מרכז אודיו-ויזואלי חדש בספרייה. אוספים כאלה, בכל אשר ימצאו, צריכים להיות חלק מהאוסף הלאומי הנוגע לישראל וליצירת התרבות היהודית. בספרייה לאומית ובספריית מחקר, אחראית הספרייה לשימור אוספיה ולביטחונם. אוספי הספרייה חייבים להיות זמינים לעיון, ללימוד ולמחקר בתחום המתקן. השאלת ספרים והוצאתם מחוץ לבניין הספרייה אינה עולה בקנה אחד עם המנדט שיש לספרייה.

להלן שלוש חלופות התשתית המתבקשות:

1. בניין סמוך, ואם אפשר מחובר, לבניין "לידי דייוויס" הקיים בגבעת רם.
2. בניין על הר הצופים, קרוב לספרייה למדעי הרוח ומדעי החברה של האוניברסיטה העברית.
3. בניין מחוץ לשני הקמפוסים של האוניברסיטה, וסמוך, למשל, לבניין בית המשפט העליון.

אנו מעדיפים את החלופה הראשונה. אימוץ החלופה השנייה, היינו, הקמת הספרייה בהר הצופים, עשוי להביא לידי כך ש"הספרייה הלאומית" תהפוך לעוד ספרייה אוניברסיטאית. החלופה השלישית, הקמתה של "הספרייה הלאומית" מחוץ לשני הקמפוסים, עשויה להביא לניתוק הספרייה מפעולת-גומלין ערה עם הקהילה האקדמית של האוניברסיטה.

הקמת בניין סמוך לבניין "לידי דייוויס" תצמצם את אי-הנוחות של המשתמשים בספרייה, והסיבה לכך היא שבשל קרבתו של המתקן החדש, ההפרעה שתיגרם לשירותי הספרייה במהלך ההעברה אליו

תהיה מיזערית. בניין סמוך יאפשר גם ניצול מתמשך של המבנה הנוכחי (אחרי שיפוץ נאות). משום כך אנו מעדיפים לראות את הספרייה גדלה באמצעות הרחבת המבנה הנוכחי שלה. את ההחלטה אילו מחלקות של הספרייה ימוקמו באגף החדש ואילו יושארו בבניין "לידי דייוויס" יש לקבל בשלב מאוחר יותר. דבר אחד חייב להיות מובן מאליו: בהקמת הבניין החדש, ובשיפוץ של בניין "לידי דייוויס" יש לשלב את המערכות החדשות ביותר (כגון, בקרת טמפרטורה ולחות, חשמל, מחשבים וכדומה). יש להתקין בספרייה מערכת אוטומטית כזאת שתאפשר איתור מידי של כל פריט שנמצא בספרייה. מערכות העברת הספרים הקיימות מיושנות, ומעמידות את הספרים בסכנת נזק ואת העובדים בסכנה של פגיעה גופנית. אזורי האיחסון חייבים להיות מצוידים ביחידות מדפים משובחות וניידות, ובמערכות אוטומטיות של איתור ספרים, כדי למזער את זמן המסירה של חומר מבוקש. אם לשינויים הללו בתשתית יתלוו שינויים בשירותים, כגון, הרחבת שעות הפתיחה, מדיניות של אי-השאלת ספרים והוצאתם מחוץ למתקן הספרייה, הסבה רטרוספקטיבית של הכרטסת הקטלוגית לפורמאט שמכונה יכולה לפענח, וכיוצא באלה – אם יחולו כל השינויים הללו, תגיע הספרייה לרמה גבוהה בהרבה של שירות למשתמשים עתידיים מהקהילה האקדמית ומהקהילה הכללית, ותספק בזמן הקצר ביותר את רוב החומר המבוקש כשהוא במצב נאות לקריאה, ואת האפשרות ללמוד בתנאים הפיסיים המצודדים ביותר.

ההכרעה בעניין תיכנון ועיצוב המתקנים החדשים של הספרייה, צריכה, לדעתנו, להיות כרוכה בתחרות דו-שלבית. בשלב הראשון יוגשו הצעות והן יישפטו לפי היצירתיות האדריכלית, האסתטית וכדומה. בשלב השני, יתבקשו המועמדים שהגישו את ההצעות המוצלחות ביותר לעבד את תוכניותיהם בכפוף למגבלות פונקציונליות מחמירות יותר. ברור שלעיצוב האדריכלי של המתקן החדש והמתקן המשופץ תהיה השפעה מכרעת על הצלחתה של הספרייה במשיכת הציבור בכללותו. הטכנולוגיות המודרניות מאפשרות להגן על ספרים שמונחים על מדפים פתוחים מפני גניבה ונזק. לגורם זה יש ליחס חשיבות רבה בתהליך התיכנון. חלקים נדירים של האוספים יישארו, כמובן, באיחסון במקום אחר.

תפקיד מול ספריות אחרות בישראל

הוועדה ממליצה שהספרייה תיטול לעצמה את תפקיד המנהיגה מול ספריות אחרות בישראל.

במסגרת המנדט שיש לה כספרייה הלאומית של ישראל, חייבת הספרייה ליטול לעצמה את תפקיד המנהיגה של עולם הספריות בישראל. דבר זה כולל את ספריות האוניברסיטה העברית, ספריות של אוניברסיטאות ומוסדות אקדמיים אחרים בישראל, וגם ספריות ציבוריות בישראל. באופן מיוחד ומידי ביותר חייבת הספרייה לספק מבעוד מועד קטלוגים בעברית שמכונה יכולה לפענח, כדי שתוכל לעמוד לרשותן של ספריות אחרות (ראה להלן, טכנולוגיית מיידע ואמצעים אלקטרוניים). הנהגה עשויה להיות כרוכה גם בהנחיית ספריות אחרות ובסיוע להן בפיתוח מדיניות רכש, שימור אוספים וניהול ספרייה. בנוסף לכך אנו ממליצים מאוד שהספרייה תגבש תכנית לקיטלוג משותף של היודאיקה. סידור אפשרי כזה יניב חיסכון גדול בעלות.

הספרייה חייבת לקיים קטלוג מרכזי לאומי מאוחד של הפריטים המוחזקים בספריות ובארכיונים אחרים בישראל. מעבר למדיניות הרכש שלה עצמה, חייבת הספרייה להאם מדיניות רכש לאומית הנוגעת לתחומים בעלי חשיבות משנית, תוך חלוקת האחריות לאיסוף. מוסדות אחרים בארץ צריכים להתמנות רשמית, במנדט שיימסר להם, לגורם שנושא באחריות לאומית לאיסוף חומר בתחומים מסוימים. תחומים אלה כוללים את הרחבת האוספים הנוגעים לאמנות יהודית וישראלית, אדריכלות, צילום וכדומה.

האוניברסיטה העברית משמשת משכן לספריות מספר. דלוואנטיות במיוחד לפעילויותיה של "הספרייה הלאומית" הן הספריות בהר בצופים למדעי הרוח ולמדעי החברה. אלה הן בעיקר ספריות לימוד לסטודנטים לתואר ראשון, ואילו "הספרייה הלאומית" מתפקדת כספריית מחקר לסטודנטים לתואר מוסמך ולסגל המרצים. בין ספריות האוניברסיטה ל"ספרייה הלאומית" יש תיאום מסוים בנושאים של מיחשוב ומדיניות הנוגעת לבסיס נתונים. ואולם בכל הנוגע לרכישת ספרים התיאום שקיים שואף לאפס. את זאת יש לתקן בהקמת ועדה של מנהלי הספריות הרלוואנטיות של האוניברסיטה העברית, שבראשה יעמוד הסגן הנוגע בדבר של מנהל "הספרייה הלאומית" (ראה להלן ניהול פנימי - מבנה). כל עוד ספריית האוניברסיטה העברית וספריות אוניברסיטאיות אחרות לא יראו ב"ספרייה הלאומית" גורם בעל ערך משמעותי בפעילויותיהן שלהן, לא תוכל "הספרייה הלאומית" לתפקד כפי שהיא אמורה לתפקד.

טכנולוגיית מידע ואמצעים אלקטרוניים

הביבליוגרפיה הלאומית

הוועדה ממליצה שהביבליוגרפיה הלאומית, לרבות פרסומים עתידיים, תפורסם במועד הולם ותהיה נגישה בפורמאט אלקטרוני כמו גם בדפוס.

באמצעות הביבליוגרפיה הלאומית, ממלא "בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי" את המשימה החשובה של עידכון תוג לקוחות לאומי ובינלאומי בכל הנוגע לפרסומים חדשים שמופיעים בישראל. ספריות בישראל ומחוצה לה צריכות לקבל מידע על פרסומים חדשים כהקדם האפשרי, ונתונים ביבליוגרפיים מלאים. שירות בסיסי זה מקטין במידה משמעותית את הוצאות המנהלה הקשורות להוצאות רכישה.

איסוף וקיצוץ הביבליוגרפיה הלאומית נובע מהחוק המחייב מוציאים-לאור למסור ל"ספרייה הלאומית" עותקים של פרסומים חדשים. בשיטה זו יש בעיות שמוכרות גם לספריות לאומיות אחרות, אך חמורות מכדי שנוכל להשלים עם קיומן. לעתים קרובות אין המוציאים-לאור עומדים בחובה שהחוק הטיל עליהם להעביר לספרייה בקביעות עותקים של ספרים חדשים. הספרייה, בדרכה האופיינית, מתעסקת זמן רב מדי בתהליך הכללת הכותרים החדשים ברשימת הביבליוגרפיה הלאומית.

תהליך הקיטלוג חייב לעבור מודרניזציה, כדי שכל הפרסומים הנכנסים יוכלו בביבליוגרפיה הלאומית תוך שלושים יום מיום קבלתם. אין די בהכללת פרסומים חדשים בביבליוגרפיה הלאומית אחרי שהם מופיעים; אדרבא, הביבליוגרפיה הזאת צריכה לבשר גם על פרסומים עתידיים. אפילו לפני

שהביבליוגרפיה הלאומית מופיעה בדפוס, צריכים נתוניה להיות נגישים במאגר נתונים אלקטרוני. כדי שהביבליוגרפיה הלאומית תעמוד בדרישות התקן, יש לגבש תכנית להתגבר על מצבור הפרסומים שטרם קוטלגו. למטרות מספריות מוגדרות יכולה להיות השפעה מחזקת ומועילה.

עידכון מהיר של הביבליוגרפיה הלאומית ונגישותה בגרסה אלקטרונית כמו גם בגרסה מודפסת, ידרבנו מוציאים-לאור להעביר לספרייה פרסומים חדשים בהקדם האפשרי, משום שהם יפיקו רווח כלכלי מהופעת פרסומיהם ברשימה. באופן זה יקטנו עלויות המנהלה של הספרייה, שנובעות מן הצורך להזכיר למוציאים-לאור רשלניים את חובתם החוקית.

קיטלוג פרסומים עתידיים

הוועדה ממליצה להנהיג שירות יעיל של קטלוגים של פרסומים עתידיים, אשר יכלול את כל המוציאים לאור, לפחות את אלה הרלוואנטיים לספריות אקדמיות, וכן למזג את בסיס הנתונים של קטלוגי הפרסומים העתידיים עם "הרשימה המאוחדת של מונוגרפיות" ולדאוג שתהיה אליו נגישות אוניברסלית.

המשימות הביבליוגרפיות של ספריות לאומיות בכל העולם הורחבו בעשורים האחרונים, והוכללו בהן שירותי קיטלוג של פרסומים עתידיים (CIP - Cataloguing in Publication). באמצעות ה-CIP מכניסה ספרייה לאומית לכל כותר חדש, בשיתוף עם המו"לים, רישום קטלוגי נכון מבחינה ביבליוגרפית, שאחר כך יהיה אפשר להדפיסו על גב עמוד שער הספר. הסימן הבינלאומי הזה של הנתונים הביבליוגרפיים מאפשר לספריות רוכשות לקטלג ספרים שעומדים להגיע בהוצאות מינהלה מופחתות בהרבה.

יש להשקיע מאמצים שהשירות יכלול את כל הכותרים, או לפחות את אלה שרלוואנטיים לספריות האקדמיות של ישראל. הצעד הראשון שאפשר לעשות לעבר שיפור, הוא להקים מאגר נתונים שיעמיד את הנתונים הביבליוגרפיים לרשות הכלל עוד לפני שהספרים רואים אור.

הוועדה ממליצה שהנתונים הביבליוגרפיים של ה-CIP, שלוקטו כחלק משירות ה-CIP של הספרייה, ימוזגו עם הקטלוג הישראלי המאוחד של הספריות האקדמיות. דבר זה יביא לשיפור השירות למשתמשים המחפשים את המידע הביבליוגרפי העדכני והמקיף ביותר.

הספרייה אולי תרצה לבדוק אם הסוכנות ל"מיספור הספרים על-פי התקן הבינלאומי" (ISBN International Standard Book Numbering) יכולה ליטול חלק במעורבות הפעילה של מוציאים-לאור. בארצות-הברית, למשל, מסייעת סוכנות ISBN בפרסום רשימות של ספרים שראו אור ושל ספרים שגומדים לדאות אור באמצעות מו"לים מסחריים.

הסבה רטרוספקטיבית של רשימות קטלוגיות

הוועדה ממליצה שהספרייה תיגש מיד להסבה רטרוספקטיבית של כרטיס הקטלוג לפורמאט אלקטרוני, ושלתכלית זה יוקצה תקציב מיוחד.

המעבר מניהול ספרייה קונבנציונאלי לאלקטרוני הניב בדור האחרון שינוי בסיסי בקטלוגים ובבסיסי נתונים. לבה של ספרייה מודרנית הוא הקטלוג האלקטרוני שלה, הידוע כ"קטלוג מקוון נגיש

לציבור" (OPAC – Online Public Access Catalogue), שמתפקד ככלי של מינהלה ובקרת מלאי, וגם כקטלוג לציבור הרחב.

הקטלוג המקוון של "הספרייה הלאומית" מכיל נתונים רק על אותם ספרים שהוכנסו לרשימותיה מאז החל המעבר לקטלוג אלקטרוני בשנת 1985. לפיכך רק כעשרה אחוזים מכל החומר שנמצא בספרייה כלולים בקטלוג המקוון שלה. את ביצוע ההסבה הרטרופקטיבית, כלומר, העתקת כרטסת הקטלוג הנוכחית לפורמאט אלקטרוני, אפשר להשלים במהירות ובחסכוניות הרבה ביותר בשימוש רב ככל האפשר במשאבים של מוסדות אחרים. ספריות אוניברסיטאיות בישראל שילבו את החומר הישן שהיה ברשותן בקטלוגים האלקטרוניים שלהן, ע"י הסבת כרטסות הקטלוגים המסורתיות לפורמאט אלקטרוני קריא. הספרייה צריכה לנצל את היתרון שבעבודה זו ולא לחזור על הסבה שכבר נעשתה בידי אחרים. הספרייה צריכה לנצל רשומות שכבר הועתקו וכעת הן זמינות במאגרי נתונים אלקטרוניים בינלאומיים נגישים. בנוסף לכך אפשר למסור את העבודה לספקים מסחריים שמתמחים בהסבת קטלוגים, כך שהעבודה היומיומית של הספרייה לא תופרע במידה משמעותית.

אחרי רישום זמינותן ועלות רכישתן של רשומות מוסבות ממקורות אחרים, כפי שהוסבר לעיל, צריכה הספרייה לגבש במהירות תכנית אסטרטגית מקיפה שתפרט את העלויות והצרכים הארגוניים הפנימיים הכרוכים בהסבת רשומות הקטלוגים שלה. העלות הכוללת של הסבת הקטלוגים היא הוצאה חד-פעמית גדולה (הוצאת יסוד, למעשה), שיש להעמידה לרשות הספרייה בנוסף לתקציב הקבוע שלה. הסבה רטרופקטיבית של כרכי ה-RAMBI ("האינדקס של מאמרים בלימודי יהדות") שמלפני 1985 רצויה אף היא.

קטלוג מרכזי

הוועדה ממליצה שהספרייה תיטול לעצמה את תפקיד המנהיגה בכינון תקנים של קטלוג, ביחוד של רשומות הכלולות בקטלוגים המאוחדים, ושהספרייה תגבש תכנית לקטלוג המשותף של היחידקה.

שום ספרייה אינה יכולה לספק את כל הספרות הדרושה לנעזרים בשירותיה. על כן נוהגים בארצות רבות להתקין קטלוגים מרכזיים רבים בעלי נגישות אלקטרונית למתקנים אחרים, כדי לאפשר למשתמשים למצוא באיזו מהספריות השונות נמצא הספר המסוים הדרוש להם. בישראל מופיעים הקטלוגים המרכזיים הללו בצורת הרשימה המאוחדת של סדרות" (ULS - Union List of Serials) ו"הרשימה המאוחדת של מונוגרפיות" (ULM - Union List of Monographs, לפני ULM).

הספרייה צריכה להפעיל את מנהיגותה בכינון התקנים של קטלוג הרשומות הכלולות במאגרי הנתונים האלה, כפי שהדבר נעשה בספריות לאומיות בכל העולם. לתכלית זו יש להקים בספרייה יחידה מינהלית נפרדת, שבשיתוף עם הספריות האוניברסיטאיות בישראל, תקבע את הנורמות להכללת ערכים, כך שכל הספריות ימסרו נתונים באותו פורמאט.

סיפרות (דיגיטיזציה)

הוועדה ממליצה שהספרייה תפתח תכנית מקיפה לסיפרות יסודות מפתח במורשת התרבות היהודית ותדאג להפצתה האלקטרונית.

כיום מוסבים יותר ויותר נתונים ביבליוגרפיים ומידע מסורתי שנמסר בטקסטים מלאים לפורמאט אלקטרוני קריא – תהליך שנקרא סיפרות (דיגיטיזציה). שיטה זו של הוצאה-לאור מוצאת, לפיכך, את מקומה לצד המידע שמקורו בפורמאט אלקטרוני, היינו, תקליטורים (CD-ROMs), כתבי-עת אלקטרוניים, טקסטים של מולטי-מדיה. בארצות רבות מבוצעים פרויקטים של סיפרות יסודות מפתח במורשת הספרות הלאומית, והסבתם לפורמאט אלקטרוני קריא, כדי שיהיו זמינים לציבור רחב יותר. הואיל ו"הספרייה הלאומית" מחזיקה באוסף המקיף ביותר של טקסטים המייצגים את מורשת הספרות היהודית, היא נועדה מראש להיות המרכז של פיתוח תכנית לסיפרות המורשת הזאת. ואמנם, בשיתוף פעולה עם מוציאים-לאור בישראל, היא כבר החלה בכמה פרויקטים ניסיוניים. ואולם המשימה הלאומית אינה צריכה להיות מוגבלת רק לפרוייקטים שיש בהם עניין למוציאים-לאור. בשיתוף פעולה עם מלומדים באוניברסיטאות בישראל, חייבת הספרייה לפתח קונספציה מקיפה לסיפרות המורשת היהודית, ולעבוד על פרויקטים הולמים בהדרגה אך ברצף. לסיפרות יש ערך פוטנציאלי רב הן בהרחבת ההשכלה והן כגורם שיכול לתרום תרומה חשובה לנאווה התרבותית. הפצה אלקטרונית של חומרים בצורת טקסטים או מולטי-מדיה לטווחים רחוקים בארץ קטנה מבחינה גיאוגרפית בישראל, היא אולי חיונית פחות מאשר בארצות גדולות יותר, אבל היא תחזק את הקשר בין עולם האקדמיה, שלעתים קרובות נתפס כמשתמש הבלעדי בתומרים החשובים, לבין האוכלוסייה הרחבה יותר, שהיא, בסופו של דבר, בכספי המסים שלה, מממנת את הספרייה הלאומית.

ניהול

תכנית אסטרטגית

הוועדה ממליצה שהמנהל יתבקש לגבש תכנית אסטרטגית ארוכת-טווח לספרייה. את התכנית הזאת תבחן מועצת המנהלים החדשה כעניין שעומד בעדיפות ראשונה במעלה.

ניהול פנימי – מבנה

הוועדה ממליצה שהמנהל ימנה שני סגנים, אחד שיישא באחריות העיקרית להיבטים לאומיים של הספרייה, לרבות טכנולוגיית מידע ואמצעים אלקטרוניים בעלי משמעות כלל-ישראלית, ואחד שיישא באחריות העיקרית להיבטים האוניברסיטאיים של הספרייה, לרבות ניהולן של ספריות האוניברסיטה העברית.

הוועדה ממליצה להקים ועדה אקדמית מייצגת, שתיעץ למנהל בכל הנוגע למדיניות הרכש של הספרייה.

יש להקים ועדת ביצוע, שתהיה מורכבת מראשי המחלקות העיקריות של הספרייה. המנהל יעמוד בראש הוועדה הזאת ויכנס אותה במועדים קבועים ותכופים. גוף זה ייעץ למנהל בכל הנושאים הנוגעים לפעולות המבצעיות המקצועיות של הספרייה.

הוועדה ממליצה לארגן את המחלקות בספרייה ביתר תבונה, ובתוך כך אולי לאחד מחלקות שיש להן תפקידים תואמים. הקמת מחלקה חדשה של טכנולוגיית מידע היא הכרחית, אם הספרייה אמורה להתקדם אל מעבר לכלים המיושנים שמשמשים אותה כעת.

"הספרייה הלאומית" לא הצליחה לאזן את תפקידיה הרבים ולמקד אותם. כל תפקיד חייב להיות מובן היטב ומטופל. לצורך זר חייבים להיות למגרלים שבספרייה תחומי אחריות מוגדרים כהלכה. מינוי של שני סגני מנהל, אחד לטיפול בהיבטים הלאומיים של רספרייה ואחד לטיפול בהיבטים האוניברסיטאיים שלה, יבטיח המשכיות ונשיאה באחריות.

הוועדה התרשמה שאין נוהגים להיוועץ כהלכה בראשי המחלקות ואנשי הסגל הבכיר, שאת ניסיונם המקצועי וחכמתם המצטברת יש לנצל לניסוח מדיניות. קצב השינוי הארגוני הדרוש להצלחתה של הספרייה עולה במהירותו על יכולת התגובה של מבנה ארגוני שמתחיל בעקרונות-על ונגמר בפרטיים. מבנה ארגוני וסגנון של מנהיגות, שמעודדים את שיתופו של הסגל ורתפתחותה של מנהיגות בכל הדגים, הם גורמים חיוניים בגוף כזה.

מספר המחלקות ב"ספרייה הלאומית" הוא קשה לתפעול ובלתי-יעיל. מחלקות שמטפלות בתחומי אחריות קשורים או דומים, יש למזג ליחידות מינהליות גדולות. יש להקים מחלקה חדשה של טכנולוגיית מידע, שהעומד בראשה יהיה אחראי ל(א) יישום הטכנולוגיות האלקטרוניות החדשות ושילובן במערכת; (ב) חינוך המשתמשים בספרייה לשימוש נאות בטכנולוגיות הללו; ו(ג) פיתוח נגישות ממרחק לחומר שבספרייה.

פרופיל של מנהל

הוועדה ממליצה שהמנהל יבחר מבין המועמדים בעלי הכישורים הטובים ביותר, ושהוא ייחד את כל זמנו לתפקיד שהוא ממלא בספרייה. החיפוש אחרי המנהל אינו חייב להיות מוגבל לחוגי הפרופסורה. הוועדה ממליצה שהמנהל יכהן כמשך תקופה של חמש שנים.

בעבר נבחרו המנהלים משורות סגל המרצים באוניברסיטה העברית וכיהנו ב"ספרייה הלאומית" במשרה חלקית. הם המשיכו לעסוק במחקר ובהוראה בה בשער שניסו לנהל את "הספרייה הלאומית". זה מצב בלתי-רצוי שהניב דרישות סותרות של זמן ואנרגיה. רספרייה זקוקה וראויה למנהלים שיקדישו לה את כל זמנם ושיהיו מרויבים להגשים את מטרותיה. הגבלת ההנהלה של הספרייה לחוגי הפרופסורה ולסגל המרצים באוניברסיטה העברית, פוגמת בסיכוי למשוך את המועמד האפשרי הטוב ביותר.

משאבי אנוש

הוועדה ממליצה שמדיניות כוח-אדם, לרבות נושאים שנוגעים להעסקת עובדים, קידום ותשלומי פיצויים, תיבדק ולא תהיה עוד קשורה לתקנות האוניברסיטה העברית. הוועדה ממליצה להרחיב במידה ניכרת את העסקתם של בוגרים מצטיינים של בית-הספר לספרנות של האוניברסיטה העברית ושל תכניות לימוד מתאימות אחרות. הוועדה ממליצה ליישם מיידית שיטה של חניכות אצל המומחים שעתידיים לפרוש בקרוב לגימלאות.

ידוע לכול כי המפתח להצלחתו של כל מוסד הוא הגורם האנושי. הרכבת סגל מקצועי באיכות גבוהה והחזקתו תלויים באיזון עדין של הכשרה, מוטיבציה, גמול (לרבות ביטחון במקום העבודה

וקידום) וגאווה מוסדית. סגל עובדים ניומן היטב, בעל מוטיבציה ומתוגמל כהלכה הוא מרכיב חיוני בהגשמת מטרתיה של הספרייה וביצירת ספרייה שבה יוכלו כולם להתגאות. המצב הנוכחי בתחום זה טעון שיפור משמעותי.

ביום כפופה הספרייה להנחיות של האוניברסיטה העברית בנושאים הנוגעים לכוח-אדם, כגון העסקת עובדים, סולמות שכר וקביעות. ספרייה חדשה, שתמומן כדאוי ותהיה בעלת מעמד "אקס-טריטוריאלי", תוכל לתקן את מדיניות כוח האדם שלה, ותהיה חייבת לעשות כן, כדי לתגמל כראוי את סגל עובדיה ולהכיר בערכו ובהשגיו הפרטניים של כל עובד.

שני סוגים של בעיות הנוגעות למדיניות כוח אדם טעינים טיפול: הבעיות הנובעות ממגבלות תקציביות והבעיות רמערכתיות בטיבן.

בעיות של מדיניות כוח-אדם הנובעות ממגבלות תקציביות כוללות אי-החלפה של עובדים שפרשו לגמלאות, קיצוצים בתקנים הנוכחים של העובדים, עיכוב במתן קביעות לעובדים מתאימים, וצמצום שעות העבודה. לעיקרי מדיניות אלה יש, בין השאר, השפעה ישירה על השירותים לציבור (כגון, צימצום במקרה השעות שבהן עומדים לרשות הציבור שירותי יעץ, השאלה וצילום, ושבהן פתוחים אולמות הקריאה) כמו גם על מורל הסגל.

מבחינה מערכתית יש ביכולתה של מדיניות כוח-אדם לספק מידה של ביטחון במקום העבודה (כאשר היא אינה עומדת בסתירה למגבלות תקציביות כבדות), אך בה בשעה אין ביכולתה לתגמל אנשים ברמה בסיסית מספקת, להכיר בערכו האישי של עובד, בהשגיו ובתרומתו, ולתגמל אותו על הדברים האלה. יש למצוא איזון טוב יותר בין "זתק" לבין "ערך".

עובדים רבים המועסקים כיום בספרייה קרובים לפרישה לגמלאות. למרות זאת, בספרייה כמעט שאין דור צעיר שמוכן מבחינה מקצועית לתפוס את מקומו של הדור הישן. באוניברסיטה העברית קיים בית-ספר לספרנות ולטכנולוגיית מידע, ולמרות זאת, אנשים שהוכשרו בבית-הספר הזה, מועסקים בשנים האחרונות, בספריות בהר הצופים ובספריות באוניברסיטאות אחרות בישראל, אבל כמעט שלא ב"ספרייה הלאומית". יש צורך דחוף לגייס צעירים מוכשרים, שלמדו בבית-הספר לספרנות, לארכיונאות ולמידענות באוניברסיטה העברית (או בבתי-ספר דומים בחוץ-לארץ) ולהכניס ליום שבו הם יתפסו כסופו של דבר עמדות בכירות ב"ספרייה הלאומית" (כגון, ראשי מחלקות), שנדרשת להן הכשרה מקצועית ברמה גבוהה.

אחת הבעיות הדוחקות והמדאינות ביותר היא פרישתם הקרובה של מומחי בית, שרכשו התמחות ברמה עולמית, כל אחד בתחום ההתמחות המכונים שלו. הכשרת עובדים חדשים ובעלי כישורים מתאימים להמשיך את עבודתם של המומחים האלה תיתכן אך ורק בשיטה של חניכות והדרכה אישית. דבר זה מצריך העסקת עובדים חדשים טרם הפרישה בפועל של קודמיהם.

שימור ושיחזור

הוועדה ממליצה להגדיל מיידית ומשמעותית את התקציב לשימור אוספי הספרייה ושיחזורם. כן ממליצה הוועדה לערוך בהקדם האפשרי בירור מקיף שיאפשר לכמת את צרכיה של הספרייה בתחום זה ולקבוע את סדר העדיפות של הטיפול בהם.

מעמדה הרב-צדדי של "הספרייה הלאומית" כספריית מחקר ראשית בתחום מדעי הרוח, כספרייה החוקית לעותקי חובה של מדינת ישראל, כספרייה החשובה ביותר בארץ של לימודי איסלאם ויהדות, כמחזיקה של אוספים מיוחדים ויוצאי דופן של ספרים נדירים וגם כתבי יד ייחודיים, וכמנהיגת הספריות המתעדות את מקורות והישגי התרבות של העם היהודי, לא רק על נייר וקלף, אלא גם בקלטות שמע, סרטים ותמונות – מעמדה זה מחייב אותה לשאת באחריות הכבדה לשימור נכסיה ולשמירה עליהם למען הדורות הבאים. שתי התפתחויות עושות את האחריות המוטלת על הספרייה לחשובה אף יותר, ואת ביצועה ליקר יותר: (א) חומציותו של הנייר שחלק ניכר מהחומר המודרני מודפס עליו (המאיצה את קצב ההישחקות) ו(ב) זמינותם של קטלוגים אלקטרוניים חובקי עולם (שבאמצעות פרסום הימצאותו וזמינותו של פריט מסוים, מגדילים את הדרישה לנגישות ולשימוש בו).

יכולתה הנוכחית של הספרייה לעמוד בהתחייבויותיה בתחום זה – כלפי המשתמשים הנוכחיים בשירותיה, כלפי מלומדי העתיד וכלפי העם היהודי – נופלת בהרבה מהנדרש.

המצב האידיאלי הוא ש"הספרייה הלאומית" תעמוד בראש הספריות האחרות כגוף שיתאם תכנית שימור לאומית ויעמוד במוקד סגיליות שימור מעשיות.

העובדים בתחום זה מונים כיום שלושה משמרים וחמישה וחצי כורכים (חמש משרות קבועות) בסך הכול. בשנים האחרונות צומצם מספר הכורכים ביותר מחמישים אחוזים, וחלק מהעבודה נמסר החוצה. מסירת ספרים לכריכה בידי ספקים מבחוץ היא לעתים קרובות רצויה, אך היא מחייבת ביקורת איכות קפדנית. לעמידה בסטנדרטים של "שמירה לנצח" הנחוצים לספרים, נדרשים חומרים ומיזמונות מקצועית ברמה גבוהה מהנורמות המקובלות אצל כורכים מסחריים. מספר המשמרים צומצם מחמישה לשלושה בגלל לחצי תקציב; דבר זה משקף קיצוץ משמעותי מאוד בעבודת השימור. כל המשמרים עברו הכשרה רשמית בשימור, אבל מספר העובדים הפועלים כיום בתחום זה אינו גדול דיו לענות על הצרכים.

יש לפתח אסטרטגיה עקבית של החלפה כדי לצמצם את השימוש בחומרים ישנים ויקרים יותר. כמחצית המאה האחרונה היט המיקרופילמים (שנעשו ב"בית", או בשיתוף פעולה עם מו"ל מסחרי) התחליף המוצע המקובל, פתרון שהספרייה יצאה נשכרת ממנו. ואולם בשנים הבאות אמור הסיפור (דיגיטליזציה) להיות התחליף היעיל ביותר. המתקנים החדשים של הספרייה צריכים להיות מאובזרים כך שהם יוכלו לנצל את הטכנולוגיה הזאת כאשר היא תיעשה יעילה מבחינה כלכלית. במקביל צריכה הספרייה להיות מוכנה לנצל טכניקות של טיהור כללי מחומצות בכל הזדמנות שתהיה לה לעשות זאת. יסודו של שימור טוב הוא טמפרטורה ולחות מבוקרות כהלכה, במקומות האיחסון, ככל רחבי הבניין ובאתרי האיחסון שמחוץ למתקן עצמו. למשל, קצב הישחקות הנייר של חומרי ספרייה בטמפרטורה של 26.6° ובלחות יחסית של 50% הוא מהיר פי-ארבעה מאשר בטמפרטורה של 20° ולחות יחסית של 40%. התנאים הנוכחים במובן זה רחוקים מלהניח את הדעת, והמאמצים לשמר בהם את אוספי הספרייה הם בבחינת קרב אבוד מראש. במתקנים החדשים והמשופצים של הספרייה (ראה לעיל תשתית ושירותים לקורא) יש לכלול מערכת בקרה של טמפרטורה ולחות ברמה הגבוהה ביותר ועל כל חלקיה.

לביצוע המלצת הוועדה לגיבוש תכנית מורחבת של תערוכות (ראה להלן מוזיאון הספר היהודי ותערוכות כלליות) יידרש משמר אחד שעבודתו תיוחד כולה להכנת החומרים לתערוכה.

מוזיאון הספר היהודי ותערוכות כלליות

בראותה את הספרייה כשומר התרבות היהודית, ממליצה הוועדה להקים במסגרת הספרייה מוזיאון של הספר היהודי, ולהרחיב את התערוכות והתצוגות שבספרייה ואת תכניות התרבות והחינוך הנערכות בה.

ספרים ממלאים תפקיד חשוב ביותר במורשת התרבות של היהודים. עצם לידתו של העם היהודי קשור לתורה שהוא קיבל בהר סיני. התנ"ך איפשר ליהודים לשמור את זהותם הלאומית במרוצת המאות הארוכות שהוא עשה בגלות, אבל לא רק בזכות התנ"ך נקראים היהודים "עם הספר". אחד הקווים המאפיינים את אורח החיים היהודי הוא יחס של יראת כבוד והוקרה לספרים בכללותם. יהודים רואים בכתיבת ספרים ועקב כך בהדפסת ספרים את "גולת הכותרת של כל ידע", ובעבודתו של הסופר והמדפיס "מלאכת קודש".

יתרה מזאת, מוציאים-לאור וסוחרי ספרים יהודים מילאו תפקיד חשוב בהתפתחות המסחר בספרים בארצות מנוריהם. עם דקע זה של ספרים כהתגלמותה החומרית של מורשתו הלאומית רוחנית של העם, קשה להבין מדוע לא בישראל ולא בשום ארץ בגולה אין מוזיאון שיתאר את הקשר הייחודי של העם היהודי לספרים.

מטרתו של המוזיאון המוצע היא לשקף את ההיסטוריה של כתבי-יד יהודיים וספרים מודפסים, להציג את תרומתם של המדפיסים והמוציאים ליהודים לתרבות העולמית, להראות את הספרות העצומה שנכתבה על העם היהודי ולהמחיש את הפופולריות של התנ"ך בעולם הדפוס. מטרה נוספת של המוזיאון היא ללמד את המבקרים על תולדות הדפוס בכללותו.

ספריות לאומיות נוהגות לארח במשכניהן תצוגות קבע ותערוכות זמניות, שבהן מוצגים פריטים מקוריים מאוספיהן לציבור הרחב. הבניין הנוכחי של הספרייה אינו מאפשר הצגת כתבי יד ודברי דפוס עתיקים, כשם שאינו יכול לספק את המקום והציוד הדרושים להבטחת תנאים גאותים של תאורה, טמפרטורה ולחות. בתנאים הנוכחיים אפילו הביטחון הפיסי של פריטים כגון אלה רחוק מהרמה האופטימלית. אמנם לעתים, לרגל אירועים מיוחדים, מוצגים פריטים פרטניים, אך זה רק למשך פרקי זמן קצרים. בבניין הנוכחי חסרים גם שטח רצפה מספיק להצגה הנאותה של תצוגות כאלה וגם למעורבות מתמשכת בחיי התרבות של הקהילה, בצורת הרצאות, קונצרטים, סמינרים ואולי אף פרסומים. ברוח ראייתנו בספרייה נכס תרבותי חשוב של האומה, אנו מצדדים בפיתוח המתקנים הנחוצים להעלאת קבועה ומתמשכת של תערוכות ותצוגות כלליות ומיוחדות של אוצרותיה המופלאים של הספרייה.

קידום והתרחבות

הוועדה ממליצה לפתח מערכת משופרת של יחסי ציבור לספרייה הלאומית.

עם הגשמת חזון הספרייה כמוסד חיוני של המשכיות תרבותית, יש הכרח להרחיב במידה רבה את מאמצי הפצת שמה של הספרייה בקרב הציבור הרחב. אוצרות הספרות שיש בה, יחד עם פעילויותיה

השוונת בתחום התרבות (תערוכות ותצוגות מיוחדות, הרצאות, סמינרים וכדומה), עושים את הספרייה למשאב אדיר של העשרה רוחנית וחיוק אינטלקטואלי, שיש לפרסמו ולקדמו בציבור הרחב. הספרייה חייבת לעשות מאמץ לידע לקוחות בכוח על מה שיש לה להציע ולמשוך אותם ליטול חלק בפעילויותיה. לתכלית זו יש להפעיל שיטות מקצועיות של יחסי ציבור, כפי שזה נעשה במוסדות תרבות אחרים (מוזיאונים, תיאטראות, תזמורות וכדומה).

מסקנות

"בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי" נוסד בירושלים בצורה עוברית לפני יותר ממאה שנה. בחזונו ייעדו אותו מייסדיו להיות המאגר של אוצרות הספרות של העם היהודי, הגנזך "שיגאל ספרים עבריים ויקבץ אהם מהגולה". הספרייה הצליחה להגשיכ את חזון המייסדים. היא אמנס קיבצה וצברה את האוספים הגדולים ביותר בעולם בתחום ההבראיקה והיוראיקה – בדפוס, בכתב-יד או במיקרופילם – והיתה למחסן של הזיכרון הלאומי רב הפנים.

ה"ספרייה הלאומית" שימרה לדורות הבאים את הכתובים האינטלקטואליים והאמנותיים של העם היהודי וחייבת להמשיך לעשות זאת. לתפקיד זה לבדו נדרשים השקעה וסיוע ניכרים ומתמשכים. אבל הספרייה יכולה ואף חייבת למלא תפקיד מרכזי בשמירת המשכיות התרבות היהודית וקידומה, בישראל ובעולם, ובעיצוב זהותו של העם היהודי. היינו רוצים לראות את הספרייה נוטלת על עצמה את התפקיד הפורה והפעיל הזה.

כדי שזה יקרה, חייבת הספרייה להתחדש: היא חייבת לפתוח את אוספיה במידה רבה ויעילה יותר למלומדים ולקהילה בכללותה; היא חייבת להציע לציבור את השירותים שרק הספרייה הזאת יכולה באמת לספק, וליצור סביבת עבודה שהולמת את מקומה בעולם ההשכלה, במדינת ישראל ובציוויליזציה היהודית המודרנית. במקום רק לאחסן ספרים (בעיקר מתחת לאדמה), צריכה הספרייה להעמיד אותם לרשות הציבור במתקן שיהיה מזמין, נאה לעין ויעיל – כמו ספריות מצוינות רבות כל כך בחוץ-לארץ. "סביבת ספרים" שכזאת תשרת את תפקידה הלאומי של הספרייה, המובן בדרך כלל ברוח מעמדה כספרייה הטובה ביותר בארץ לדיסציפלינות של מדעי הרוח, וגם את המשימה המוטלת עליה בתחום שימור כלל העדויות של הציוויליזציה היהודית לדורותיה.

שום מוסד אחר בישראל אינו יכול לקחת על עצמו את הנטל הזה. הבסיס כבר מונח במקומו ב"ספרייה הלאומית", על אוספיה ההיסטוריים ותשתיתה הקיימת. ואולם כיום נמצאת הספרייה הזאת בירידה. בהמלצותינו אנו מתכוונים לארגון מחדש יסודי בכל התחומים – הנהלה וניהול, מימון, מדיניות ותיכנון לטווח רחוק, טכנולוגיה ותשתית. הספרייה צריכה, למעשה, להיולד מחדש. רק אז היא תתפוס את מקומה כקרקע הפורייה לפעילות יצירתית בתחום התרבות וההשכלה של "עם הספר", שבה הקולות המהדהדים מן העבר יוכלו לקום לתחייה ולדבר, בכל עושרם, אל הדורות הבאים.

נספח א'

כתב מינוי לחברי ועדת הבדיקה
תחומי פעילות של ועדת הבדיקה

כתב מינוי לחברי ועדת הבדיקה

(תרגום מהאנגלית)

(מכתבים דומים נשלחו לכל חברי הוועדה)

9 בדצמבר 1996

לכבוד

פרופ' מיכאל פלדמן

מכון ויצמן למדע

רחובות 76100

לפרופ' פלדמן הנכבד,

אנו מודים לך, בשם "יד הנדיב", האוניברסיטה העברית בירושלים, ומשרד החינוך על נכונותך לכהן בוועדת הבדיקה בנושא "בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי".

חברי הוועדה יהיו: אתה כ-י"ר, ד"ר ג'יימס בילינגטון, הספרן הראשי של הקונגרס של ארה"ב; פרופ' ד"ר גונתר פלוג, המנהל בדימוס של ה"דויטשה ביבליוטק"; פרופ' דוד שולמן, מנהל "המכון ללימודים מתקדמים באוניברסיטה העברית"; מר דיטויד וייסי, ספרן ספריית בודליאן, אוקספורד.

הוועדה מיועדת להיפגש בישראל, באביב 1997, לקיים מושבה הראשון. מצ"ב פירוט תחומי הפעילות של הוועדה. לפני הביקור ישלח לעיוןך תומר רקע.

"יד הנדיב" תדאג לסידורים הנחוצים לגסיעתך ולשהותך בישראל, כרגע שייקבע מועד הביקור. למותר לימור שכל הוצאותיך יכוסו, וכן יוענק לך שכר כבוד.

הדוח שלכם יהיה חסוי, ומייעד לחתומים מטה. ברשותכם נשקול להפיץ את כולו או את חלקו, למכתבים רבים יותר.

ושוב רוב תודות על השתתפותך ונכונותך לקבל על עצמך את האחריות הזאת.

בכבוד רב,

מר זבולון המר
שר החינוך, התרבות
והספורט

פרופ' חנוך גוטפרוינד
נשיא, האוניברסיטה העברית
בירושלים

לורד רוטשילד
י"ר, "יד הנדיב"

תחומי פעילות של ועדת הבדיקה לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי

הספרייה הלאומית אמורה להיות:

- הספרייה הלאומית של ישראל שמשרתת את הציבור הרחב;
- הספרייה של העם היהודי;
- הספרייה המרכזית של האוניברסיטה העברית.

הוועדה תתבקש:

- להעריך באיזו יעילות מבצעת הספרייה את המשימות הללו;
- להמליץ איך יהיה אפשר בעתיד למלא את המשימה הרב-צדדית הזאת בצורה הטובה ביותר.

השאלות הבאות צריכות להביא בחשבון את התשובות לשאלות שצוינו לעיל.

1. מעמד לאומי ואוניברסיטאי

- א. איזה מעמד חוקי הולם את תפקידה של הספרייה? מה הם מוסדות ההנהלה ההולמים ספרייה לאומית? מה צריכים להיות המבנה הארגוני וההירארכיה?
- ב. איזה רמה והרכב של הנהלה וגורמי סיוע אחרים נחוצים לתכליתה ותפקידיה של הספרייה והולמים אותן? איך צריכה הממשלה למלא את חלקה?
- ג. כיצד אפשר ליישב את מעמדה של הספרייה במסגרת האוניברסיטה העברית, זאת יחסיה עם האוניברסיטה ועם ספריות אחרות בישראל, עם תפקידה כספרייה לאומית?

2. מדיניות איסוף

- א. איזה מנגנון יקבע מדיניות של איסוף? באיזו תכיפות יש לעדכן אותו?
- ב. מה צריך להיות השילוב ההולם בין האוספים המיוחדים של ספרייה לאומית יהודית לאוספים הכלליים?
- ג. איזה טווח של רכישות שנתיות (לרבות כתבי-עת) נחוץ כדי להבטיח יעילות בתפקידי ספרייה?
- ד. במסגרת של משאבים מוגבלים מה צריכים להיות סדרי העדיפויות של רכישה? באיזו תכיפות יש להעריכם מחדש?

3. תחזוקת אוספים

- א. אילו צעדים יש לנקוט כדי להבטיח שימור מספיק של חומרים קיימים?
- ב. מה צריכה להיות מדיניות של היפטרות מפריטים מיותרים ('ניכוש עשבים')?

4. שירותים וחינוך

- א. האם נגישותם וזמינותם של האוספים לציבור המשתמשים האקדמי והאחר נאותות? האם שיטת הקיטלוג ולוח הזמנים עונים על הצרכים? האם יש להרשות השאלה של ספרים?
- ב. איזה סוג של שירותי ביבליוגרפיה ופרסומים צריכה הספרייה לספק?
- ג. אילו צעדים יש לנקוט כדי להביא את האוספים לידיעת הציבור ולעודד את השימוש בהם במערכת החינוך? עד כמה צריכה הספרייה לעסוק בפעילויות כגון תערוכות, כתבי עת, הרצאות לציבור וכדומה?

5 טכנולוגיית מידע

- א. איך צריכה הספרייה להיערך לטכנולוגיות מידע חדשות, לשלב אותן ולהתהרות בהן?
- ב. איזה תפקיד, אם בכלל, צריכה הספרייה למלא בחינוך הנועזים בשירותיה לשימוש בחומרי מחקר אלקטרוניים ובהעמדת החומרים האלה לרשותם?
- ג. מהן הדרכים היעילות ביותר לאפשר גישה לחומר שבספרייה מאתרים רחוקים?

6. כוח אדם זתשתית

- א. סגל עובדי הספרייה ימציא לוועדה את כל חומר הרוקע הנחוץ. הוועדה תוכל לבקש עצה מקצועית בנושאים מיוחדים.

נספח ב'

רשימת פגישות שהוועדה קיימה במארס ובאוגוסט 1997

מר אלחנן אדלר, מתאם, רשת הספריות הבין-אוניברסיטאית
פרופ' מלאכי בית-אריה, מנהל "הספרייה הלאומית" לשעבר (יושב-ראש
בפועל, המועצה המייעצת הבינלאומית של "בית הספרים הלאומי")

פרופ' יהושע בן-אריה, רקטור האוניברסיטה העברית (עד 98 1997)
פרופ' חגי בן-שמאי (האוניברסיטה העברית)

פרופ' מנחם בן-ששון, רקטור האוניברסיטה העברית (מ-1997/98)
גב' שלי כנבנישתי, ממינת ראשית, אולם קריאה כללי, "הספרייה הלאומית"
פרופ' חנוך גוטפרוד, נשיא האוניברסיטה העברית (עד 98 1997)
גב' רוזאלינד דיוק, מנהלת מח' קטלוג השפות האירופיות, "הספרייה הלאומית"
גב' ורדית טוקטלי

ד"ר יוחנן יואל, סגן מנהל, "הספרייה הלאומית"
ד"ר אלישבע ירון

פרופ' נחמיה לבציון (מנהל הוועדה לתיכנון ולתיקצוב)
פרופ' אריה לוי (האוניברסיטה העברית)

גב' גייל לוי, מחלקת אסיה-אפריקה, "הספרייה הלאומית"
מר נמרוד לויץ

פרופ' מנחם מגידור, נשיא האוניברסיטה העברית (מ-1997/98)
פרופ' שמואל סבר (מנהל ספריית אוניברסיטת חיפה)
גב' קרן סיטון (מנרלת ספריית בלומפילד למדעי הרוח והחברה, הר הצופים)
פרופ' דניאל ספרבר (אוניברסיטת בר-אילן)

פרופ' אמנון פזי (מנהל לשעבר של הוועדה לתיכנון ולתיקצוב; מתמטיקה)
פרופ' יוחנן פרידמן (האוניברסיטה העברית)

פרופ' בלומה פרץ, מנהלת בית-הספר לספרנות, לארכיונאות ולמידענות
מר צבי קידרון, ראש מרכז המיחשוב, האוניברסיטה העברית
היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין
השופט מאיר שמגר

פרופ' ישראל שצמן, מנהל, "הספרייה הלאומית"

הוועדה נועצה גם באישים הבאים:

פרופ' מרסלו דסקל (אוניברסיטת תל-אביב)

לפרופ' פלדמן היתה הזדמנות לבקר בספריית הקונגרס ובספרייה שב"סמינר התיאולוגי
היהודי", שם ערך פגישות השוכות עם חברי הצוות.

נספח ג'

נוסח מוצע על ידי הוועדה לשינוי מעמד הספרייה הלאומית
לחוק הספרייה הלאומית

**נוסח מוצע על ידי הוועדה לשינוי מעמד הספריה הלאומית
לחוק הספריה הלאומית**

<p>1. מטרת חוק זה היא להבטיח את הקיום והתפקוד הראוי של הספריה הלאומית.</p>	מטרה
<p>2. בחוק זה – "חברת הספריה הלאומית בע"מ" – חברה לתועלת הציבור בשם חברת הספריה הלאומית בע"מ אשר נרשמה בישראל ביום... "הספריה הלאומית" – חברת הספריה הלאומית בע"מ.</p>	הגדרות
<p>3. הספריה הלאומית תפעל – (א) לאסוף, לשמר ולטפח את אוצרות הידע והתרבות של מדינת ישראל והעם היהודי; (ב) להעמיד את אוצרות הידע והתרבות שברשותה לשירותו של כל אדם; (ג) להנחות את הספריות הציבוריות בישראל בתחום הספרנות; (ד) למלא תפקידים נוספים של ספריה לאומית כפי שייקבע בתקנון הספריה הלאומית;</p>	תפקידים
<p>3. מקום מושבה של הספריה הלאומית הוא ירושלים.</p>	מושב
<p>4. (א) המדינה תפעיל את זכותה כבעלים בספריה הלאומית באמצעות מועצה שתמונה על ידי נשיא המדינה ותפעל בהתאם להוראת חוק זה. (ב) המועצה תהיה בת שלשה חברים וזה הרכבה: (1) שופט כרימוס שנשיא בית המשפט העליון יקבע והוא יהיה יושב הראש; (2) חבר האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים שנשיא האקדמיה יקבע; (3) חבר האקדמיה ללשון העברית שנשיא האקדמיה יקבע;</p>	המדינה כבעלים
<p>(ג) חברי המועצה ישתתפו באסיפה הכללית של הספריה הלאומית ויצביעו בה מכוח המניות שבירי המדינה. (ד) חברי המועצה ימלאו את התפקידים בספריה הלאומית בנאמנות כלפי הספריה ויפעלו בשקידה למילוי תפקידי</p>	

חלק שלישי: נספחים

- הספריה הלאומית כפי שנקבעו בחוק זה ובתקנון הספריה הלאומית.
5. (א) כל זכות שניתנה בחיקוק לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי חהיה נתונה לספריה הלאומית.
(ב) כל חובה שהוטלה בחיקוק כלפי בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי חהיה מוטלת כלפי הספריה הלאומית.
6. (א) חוק החברות הממשלתיות, התשל"ה – 1975, וכל הוראה בחיקוק החלה על חברה ממשלתית או על חברה מעורבת לא יהולו על הספריה הלאומית.
(ב) הספריה הלאומית לא תיחשב חברה ממשלתית או חברה מעורבת או תאגיד שהממשלה משתתפת בהנהלתו לענין כל דין ולכל דבר וענין.
7. בחוק המועצה להשכלה גבוהה, התשי"ח–1958, בסעיף 17 –
(א) בכותרת הסעיף אחרי המילים "תקציבי המוסדות" יבוא "והספריה הלאומית";
(ב) בסופו יבוא "ובתקציב הספריה הלאומית כמשמעותו בחוק הספריה הלאומית".
1. הוראות נוספות עשויות להסדיר פרטים נוספים בנוגע לחברי המועצה הנזכרת בסעיף 4 לחוק, כגון, תקופת הכהונה, פקיעת הכהונה וכדומה.
2. יש לברר את השאלה אם העברת נכסים מן האוניברסיטה העברית אל הספריה הלאומית והפעילות של הספריה הלאומית יהיו חייבות במס. אם כן, יתכן שיהיה צורך בהוראה בחוק בדבר פטור ממיסים.
3. ראוי לשקול אם לכלול בחוק הוראות נוספות, ובין היתר הוראות המקנות לאוצרות של הספריה הלאומית הגנה מפני מכירה, עיקול, פירוק וכדומה, וכן הסדר המגביל העברה של מניות הספריה הלאומית.